

Μνήμη Οδυσσέα Ελύτη

Αφιέρωμα: 12 χρόνια από το θάνατό του

ΦΩΤΗΣ ΣΤΕΡΓΙΟΥ
ΕκπαιδευτικόςΕΙΡΗΝΗ ΣΤΕΡΓΙΟΥ
Ιατρός

Το πορταίτο του ποιητή

Γράφοντας σήμερα για τον Ελύτη, που τη Δευτέρα 18^η Μαρτίου του 1996 έφυγε από κοντά μας για το ανεπίστροφο ταξίδι, πρέπει να βρούμε λιγοστά λόγια για μια μικρή προσωπογραφία του.

Ο Ελύτης, που τίμησε όσο ελάχιστοι τα ελληνικά γράμματα, είναι ποιητής οικουμενικής εμβέλειας. Ωστόσο, το κέντρο της ποίησής του είναι «το αληθινό πρόσωπο της Ελλάδος», όπως πάσχιζε να το βρει ο λυρικός του στοχασμός. Και αυτή η Ελλάδα, «η λίγη που μας απέμεινε», δε γίνεται να μη μνημονεύει, σύμφωνα με τους στίχους του¹:

*Όπου και να σας βρίσκει το κακό,
αδελφοί,*

*Όπου και να θολώνει ο νους σας,
Μνημονεύετε Διονύσιο Σολωμό
Και μνημονεύετε Αλέξανδρο*

Παπαδιαμάντη,

*Η λαλιά που δεν ξέρει από ψέμα
θ'αναπαύσει το πρόσωπο του
μαρτυρίου...,*

*και τον ίδιο, τώρα που πέρασε στην αιωνιότητα ύστερα
από την πορεία του μέσα στο φως...*

Βέβαια, είναι γεγονός πως η Ελλάδα βρίσκεται εγγύτερα στην ποίηση από πολλές προηγμένες χώρες, οι Έλληνες διαβάζουν τους ποιητές μας και η ποίηση είναι η «παγά λαλέουσα» του τόπου.

Άλλωστε ο Ελύτης βεβαίωσε σχετικά:

«Δε λυπάμαι τους ποιητές που έμειναν χωρίς κοινό, λυπάμαι το κοινό που έμεινε χωρίς ποιητές»².

Από την άποψη αυτή μπορούμε να πούμε ότι η σημερινή

Ελλάδα συνεχίζει τη μακραίωνη ποιητική παράδοση και δίκαια τιμήθηκε στο πρόσωπο του Σεφέρη και του Ελύτη μέσα σε διάστημα δεκάξι χρόνων, με δύο βραβεία Νόμπελ Λογοτεχνίας. Συγκεκριμένα, η Σουηδική Ακαδημία απένειμο το βραβείο στον Ελύτη (1979) «για την ποίησή του, που με φόντο την ελληνική παράδοση, με αισθηματοποιημένη δύναμη και πνευματική οξύνοια, ζωντανεύει τον αγώνα του σύγχρονου ανθρώπου για ελευθερία και δημιουργία»³.

Γεννημένος ο Ελύτης το 1911 στο Ηράκλειο Κρήτης, λεσβιακής καταγωγής, εγκαταστάθηκε μόνιμα με την έκρηξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου στην Αθήνα, όπου ευτύχησε να έχει καθηγητές το Γιάννη Αποστολάκη και τον Ι.Θ. Κακριδί. Στη συνέχεια, φοίτησε στη Νομική, αλλά στο μεταξύ τον είχε απορροφήσει ολοκληρωτικά η ποίηση. Το 1929 έρχεται σε επαφή με τον υπερρεαλισμό γνωρίζοντας το έργο του Ελύαρ. Ο Ελύτης αισθάνθηκε τη γοητεία αυτού του κινήματος, που ταίριαξε στην

ιδιοσυγκρασία του και δέχτηκε την επίδρασή του, ιδίως στα πρώτα του ποιήματα. Τον υπερρεαλισμό ωστόσο, τον ενστερνίστηκε με το δικό του τρόπο και τον προσάρμοσε στο ελληνικό φως και στο ελληνικό τοπίο. Ο Ελύτης πάντρεψε τον υπερρεαλισμό με την ελληνική ποιητική παράδοση και μολονότι στο ξεκίνημά του επηρεάστηκε από το κίνημα αυτό, δεν υπήρξε ποτέ ένας καθαράιμοσ υπερρεαλιστής και εξελίχτηκε ποιητής της καθαρής ποίησης. Μπορεί να εξοικειώθηκε βέβαια με τους νέους εκφραστικούς τρόπους που επέβαλε το «νέο ποιητικό καθεστώς», δεν έσπασε όμως

τους δεσμούς με την παράδοση. Πράγμα που επέτρεψε την ανανέωση της ελληνικής ποίησης πλημμυρισμένης από φως και από Αιγαίο, λουσμένης στους ιριδισμούς των χρωμάτων και τοποθετημένης στον κόσμο των ελεύθερων ρυθμών και των συνειρμικών εικονοπλαστικών συνθέσεων.

Χωρίς άλλο πρόκειται για μια ποίηση νεανική, φωτεινή, χαρούμενη, αισιόδοξη, όπου το Αιγαίο παίζει σημαντικό ρόλο και ο Ελύτης γίνεται ο ηλιοπότης ποιητής, με το δικό του όραμα ζωής και με αίσθηση ελληνική που καταφάσκει τη ζωή, αυτό το «μέγα καλό και πρώτο». Ο ίδιος γράφει σχετικά: *Να γιατί γράφω. Γιατί η ποίηση αρχίζει από εκεί που την τελευταία λέξη δεν την έχει ο θάνατος... Γιατί η ποίηση μας ξεμαθαίνει από τον κόσμο, τέτοιον που τον βρήκαμε· τον κόσμο της φθοράς, που έρχεται κάποια στιγμή να δούμε ότι είναι η μόνη οδός για να υπερβούμε τη φθορά, με την έννοια που ο θάνατος είναι η μόνη οδός για την Ανάσταση⁴.*

Ο Ελύτης πρωτοδημοσίευσε ποιήματά του στο περιοδικό «Νέα Γράμματα» το 1935. Το 1940 συγκέντρωσε την ως τότε ποιητική του παραγωγή στη συλλογή «Προσανατολισμοί». Η συλλογή, εκτός από τα ποιήματα με τον ίδιο τίτλο, περιλαμβάνει τα Πρώτα Ποιήματα, τις Κλεψύδρες του αγνώστου, τις Σποράδες, τη Συναυλία των γιακίνθων και τη Θητεία του καλοκαιριού. Στα μικρά ολιγόστιχα και μεγαλύτερα ποιήματα ο Ελύτης συνδυάζει την υπερρεαλιστική τεχνική με την επιγραμματικότητα και το συγκρατημένο πάθος, που είναι αιτήματα της καθαρής ποίησης. Ο ποιητής εδώ εικονογραφεί «τις ιλαρές στιγμές της ζωής», ζει στο αιγαιοπελαγίτικο περιβάλλον με «πανθειϊστική ευδαιμονία» και θαμπώνεται μέσα στο εκτυφλωτικό φως. Ιδού μερικοί στίχοι του με αίσθηση του μέτρου, με πειθαρχημένη έκφραση, με νοηματική σπονδυλική στήλη και πάνω απ' όλα, με καθάρια λυρική ουσία, που έφερε ένα καινούριο ρίγος στον ποιητικό μας λόγο.⁵

*Με την πρώτη σταγόνα της βροχής
σκοτώθηκε το καλοκαίρι.*

*Μουσκέψανε τα λόγια που είχανε
γεννήσει αστροφεγγιές όλα
τα λόγια που είκανε μοναδικόν
προορισμόν εσένα! ...Όχι*

*δεν είναι ο θάνατος που
θ' αντιμετωπίσουμε*

*παρά μια τόση δα σταγόνα
φθινοπωρινής βροχής
Ένα θολό συναίσθημα...*

Από την αισιόδοξη όψη του κόσμου της «*παρτεινόμενης εφηβείας*» περνάμε στο «*Άσμα ηρωικό και πένθιμο για το χαμένο ανθυπολοχαγό της Αλβανίας*» (1945), το δεύτερο σταθμό της ποίησης του Ελύτη, καρπός των καινούριων εμπειριών του από τον πόλεμο του 40-41, που τον έζησε από τη «*γραμμή του πυρός*» με έντονη «*ποιητική διάθεση*», με την τοποθέτησή του στο «*Εμείς*» και με την αντιμετώπιση του τραγικού στοιχείου της ανθρώπινης μοίρας. Εδώ προβάλλει ένας κοινωνικός ανθρωπισμός, το καλό με το κακό συγκρούονται και η συναίσθηση του χρέους απέναντι στην ιστορία του τόπου, σε συνάρτηση με την ελληνική παράδοση, τον φέρνουν στη

«*συνείδηση του βάθους των πραγμάτων(θ)*». Στο πολυφωνικό αυτό ποίημα, η ποιητική γλώσσα του Ελύτη φτάνει ως τους σολωμικούς τόνους και το δημοτικό δισύλλαβο:

*Κείνοι που πράξαν το κακό -
τους πήρε μαύρο σύννεφο*

*Ζωή δεν είχαν πίσω τους μ' έλατα
και με κρύα νερά.*

*Μ' αρνί, κρασί και τουφεκιά,
βέργα και κληματοστάυρο*

*Παππού δεν είχαν από δρυ
κι απ' οργισμένον άνεμο*

*Στο καρπούλι δεκαοκτώ
μερόνυχτα με πικραμένα μάτια.*

*Τους πήρε το μαύρο σύγνεφο
-δεν είχαν πίσω τους αυτοί θείο*

*μουργολιτέρη, πατέρα γεμιτζή
Μάνα που νάχει σφάζει με τα*

χέρια της

*Ή μάνα μάνας που με το βυζί
γυμνό χορεύοντας*

*νάχει δοθεί στη λευτεριά
του Χάρου!*

Βέβαια του «*Άσματος*» προηγήθηκε το 1943 το ποίημα ο «*Ήλιος ο Πρώτος*», που αποτελεί το πέρασμα του ποιητή από τη γεμάτη νεανικό σφρίγος αίσθηση ζωής, με την έντονη λυρική διάθεση, στη σύνταξή του με τη γενιά του, δίνοντας έτσι το εθνικό και αγωνιστικό αντιστασιακό μήνυμα στα χρόνια τα σκληρά και τα πικρά της κατοχής. Ύστερα δε από σιωπή του ποιητή δεκατριών χρόνων κυκλοφόρησε το 1959 «*Το Άξιον Εστί*», που είναι καρπός της ώριμης περιόδου του ποιητή και αποτελεί το σημαντικότερο σταθμό στη νεότερη ελληνική ποίηση, αλλά και «σημείο αναφοράς» στην ποίηση του Ελύτη. Με το «*Άξιον Εστί*» φτάνει ο ποιητής στη σφαίρα του υψηλού και στην πολυφωνικότερη σύνθεσή του. Πρόκειται για ένα έπος δοσμένο με καθαρά λυρικό τρόπο.

Με το Άξιον Εστί, πήρε ο Ελύτης το πρώτο κρατικό βραβείο ποιήσεως. Το Άξιον Εστί, που είναι έκφραση των βιωμάτων του πολέμου, της κατοχής και της αντίστασης, αποτελείται από τρεις ενότητες που έχουν τον τίτλο «*Η Γένεσις*», «*Τα Πάθη*» και το «*Δοξαστικόν*».

Έτσι το διαίρεσε ο ποιητής.

1) Η Γένεσις χωρίζεται σε επτά ενότητες-ύμνους, κατά τον Τάσο Λιγνάδη και αναφέρεται στη γέννηση του ποιητή και τη δημιουργία του κόσμου, μέσα στη συνείδησή του, με το ελληνικό τοπίο και τα νησιά.

2) Τα Πάθη χωρίζονται σε ψαλμούς (Ωδές), Άσματα και Αναγνώσματα. Βασικά μοτίβα των Παθών είναι η ελευθερία, η σκλαβιά, ο θάνατος και η νίκη της ζωής.

3) Το Δοξαστικόν διακρίνεται σε τρεις ενότητες, που αποτελούν έναν ύμνο του μικρού κόσμου.

Σύμφωνα με τον Τ. Λιγνάδη, το Άξιον Εστί, που είναι επηρεασμένο από τη διάρθρωση της θείας λειτουργίας και τον Ακάθιστο ύμνο, «*υμνολογεί τη νίκη της ζωής επί του θανάτου, που είναι και το κεντρικό μυστήριο της χριστιανικής εκκλησιαστικής τελετουργίας*⁷. Θεωρείται δε το πιο συζητημένο έρ-

► γο στη νέα μας ποίηση, «υπερρεαλιστική» και μεταυπερρεαλιστική και είναι συμμετρικά δομημένο. Δουλεύτηκε πολύ από τον Ελύτη επί τέσσερα χρόνια στην κρίσιμη δεκαετία του '50 και πριν τη δημοσίευσή του το 1959 είδαν το φως της δημοσιότητας αποσπάσματα στο περιοδικό της Αριστεράς «Επιθεώρηση Τέχνης» (1958). Καθώς αντιστοιχεί δε σε τρεις ενότητες: Αλβανικός πόλεμος - κατοχή και εμφύλια δι-αμάχη, προβάλλει απ' αυτές η βαθύτερη αντίληψη της ελευθερίας, της ιστορικής μας μοίρας και της δικαιοσύνης με μια αίσθηση ελληνική, που δίνει στο έργο μια «πολιτική διάσταση» και ένα μήνυμα ζωής. Δεν πρέπει επίσης να ξεχνάμε ότι το πλατύτερο κοινό μέσω της μουσικής επένδυσης των ποιημάτων επανασυνδέθηκε με την ποίηση.

Το Άξιον Εστί βέβαια μεταφτεράτης μουσικής του Θεοδωράκη, έμελλε να γίνει κατά κάποιο τρόπο «ανεπίσημος εθνικός μας ύμνος» και έκανε τον ποιητή γνωστό σε διεθνές επίπεδο. Αλλά, τελειώνοντας αυτό το σύντομο σημείωμα για τον τελευταίο μεγάλο μας ποιητή, που εκτός από την παλαιότερη και πρόσφατη ποιητική του δημιουργία όπως: «Έξι και μια τύψεις για τον ουρανό» (1960), «Το φωτόδεντρο και η δέκατη τέταρτη ομορφιά» (1971), «Ο Ήλιος ο Ηλιάτορας» (1971), «Τα Ρω του Έρωτα» (1972), «Το Μονόγραμμα» (1972), «Τα Ετεροθαλή» (1974), «Μαρία Νεφέλη» (1978), «Ο Μικρός Ναυτίλος» (1985), «Ιδιωτική οδός» (1990), «Τα ελεγεία της Οξώπετρας» (1991), «Δυτικά της Λύπης» (1995), «Ο κήπος με τις αυταπάτες» (1995), έχει να παρουσιάσει πεζά και κριτικά κείμενα όπως: «Ανοιχτά Χαρτιά» (1974) και «Έν Λευκώ»

(1992), αλλά και μεταφράσεις με τον τίτλο «Δεύτερη γραφή» (1977), θα θέλαμε να σταθούμε για λίγο στον ελληνοκεντρισμό και στη γλώσσα που χρησιμοποίησε ο Ελύτης, αξιοποιώντας όλη τη μακρά παράδοση της ελληνικής γλώσσας από τον Όμηρο ως το Σολωμό.

Υπάρχει δε λειτουργική σχέση ανάμεσα στη γλώσσα και το έργο του. Μια γλώσσα συνυφασμένη με την ελληνική διάρκεια⁸:

Τη Γλώσσα μου έδωσαν ελληνική, το σπίτι φτωχικό στις αμμουδιές του Ομήρου.

Μονάχη έγνοια η γλώσσα μου στις αμμουδιές του Ομήρου. Μονάχη έγνοια η γλώσσα μου, με τα πρώτα-πρώτα Δόξα Σοι! Μονάχη έγνοια η γλώσσα μου, με τα πρώτα λόγια του Ύμνου!

Βιβλιογραφία

1. Το Άξιον Εστί. Έκτος 1966; σ. 34.
2. Το Βήμα. 30 χρόνια Οδυσσέας Ελύτης, 31-10-1965.
3. Καθημερινή. 19-3-1996.
4. Ανοιχτά Χαρτιά. Αθήνα 1974; σ. 42-43.
5. Προσανατολισμοί. εκδόσεις Γαλαξίας. Αθήνα 1961; σ. 61-62.
6. Αλ, Αργυρίου. Διαδοχικές αναγνώσεις Ελλήνων υπερρεαλιστών. Αθήνα 1985; σ. 31.
7. Τ. Λιγνάδη. Το Άξιον Εστί του Ελύτη. Αθήνα 1958; σ. 29.
8. Το Άξιον Εστί, ό.π., σ. 28.